

Департамент культури, молоді та спорту
Чернігівської обласної державної адміністрації

Новгород-Сіверські старожитності

Газета Комунального закладу Чернігівської обласної ради
Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника
«Слово о полку Ігоревім»

№2 (6) липень-вересень
2020р.

ТАЄМНИЦЯ СТАРОГО ТОРУ

Що стосується давньої назви Тор, то вона походить від тюркського географічного терміну «тор» - «джерело». За іншою версією, до середнє іранського (скіфського) кореня зі значенням «швидкий». Але є ще думка, що назва річки походить від давньослов'янського слова «тор», утвореного від грецького «toros» - «пронизливий». Значення «швидкий» і «пронизливий» в минулому відповідали характеру річки з її швидкою течією. Пізніше стара назва могла придбати нове смислове значення «тор» - «колія», в якому мається на увазі пересихаюче в верхів'ях русло річки.

Тор згадується в «Літописних повістях» про сумнозвісний похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославовича 1185 року. До сих пір не припиняються суперечки та дискусії між істориками та дослідниками стародавньої літературної пам'ятки «Слово о полку Ігоревім», де каменем спотикання є реконструкція ходу самих подій, театру дій і календарних термінів. Відсутність точних орієнтирів і, навпаки, взаємовиключні подробиці в описі походу в інших літописних повістях породили різнобій думок в питаннях про маршрут дружини князя Ігоря, про місце фатального бою і про події, що сталися після полону Ігоря Святославовича. Як і раніше немає єдиної думки: де саме перебував у полоні князь.

Першим ототожнив легендарний Сюурлій з Казенним Торцем російський дослідник П.Г. Бутков ще в 1821 році. Так званий «Среднедонецкий вариант» (згідно якому головні події «Слова» відбулися десь у середній течії Казенного Торца) в подальшому підтримали багато вчених, у тому числі В.Б. Броневський (1838 рік), П.Є. Ваденюк (1878 рік), радянський історик К.В. Кудряшов (роботи 30 - 50-х років минулого століття).

**Почесний
краєзнавець
Донеччини
Луковенко С.П.
(м. Мирноград)**

КАЛЕНДАР ПАМ'ЯТНИХ ДАТ

1 липня – День архітектури України.

21 липня – 95 років від дня народження Василя Євдокименка (1925-2005), українського графіка, самоука. Працював у галузі книжкової графіки.

28 липня – День Хрещення Київської Русі-України. День пам'яті святого рівноапостольного князя Володимира – хрестителя Київської Русі.

28 серпня – 130 років від дня народження Дмитра Загула (1890-1944), українського поета-символіста, літературознавця, перекладача.

10 вересня – 185 років від дня народження Олександра Потебні (1835-1891), мовознавця, фольклориста, етнографа.

22 вересня – День партизанської слави.

26 вересня – 135 років від дня народження Володимира Свідзінського (1885-1941), поета, перекладача.

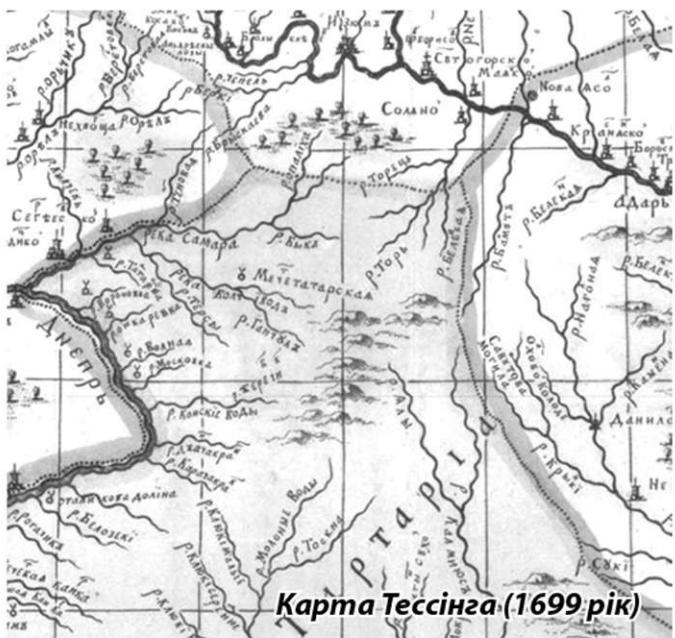
27 вересня – Всесвітній день туризму.

30 вересня – Всеукраїнський день бібліотек.

200 років від дня народження Михайла Чалого (1820-2020), першого біографа Т.Г.Шевченка, автора біографічного нарису «Спогади»

Продовження читайте
на наступній сторінці

ТАЄМНИЦЯ СТАРОГО ТОРУ

Карта Тессінга (1699 рік)

Продовження.

Початок читайте на попередній сторінці.

Прихильники версії, згідно з якою князь Ігор перебував у полоні на літньому пасовищі хана Кончака на Казенному Торці, обов'язково наводять цитату з Іпатіївського літопису про підготовку Ігоря до втечі. Князь наказує своєму слузі: «Перейди на ту сторону Тора с конем в поводі».

Згідно з реконструкцією подій князь Ігор перейшов убрід Тор і вже на іншому березі (на лівому), осідлавши ззадалегідь відведеного туди коня, поскакав до Дінця.

«А Игорь поскочи горностамъ къ тростию и белымъ гололемъ на воду. Взверхеся на борз комонъ и скочи с него босымъ волкомъ».

Слід зауважити, що перейти сучасний Казенний Торець спекотним літом можна практично в будь-якому місці. Виникає тільки питання: який саме Тор і в якому місці переходитив князь Ігор?

«Коли Игорь соколомъ полете, тогда Влуръ влькомъ потече, труся собою студеную росу, преторгоста бо своя борзая комоня!»

Навіть при великих розбіжностях сам маршрут руху втікачів більш-менш ясний. Князь Ігор тікав у свої володіння, а самим південним містом був саме Донець. Ще в 1840 році історик В.В. Пассек прийшов до висновку, що так зване Каганове городище - це залишки літописного Дінця (зараз це південні околиці міста Харкова).

Однадцять діб від гирла Тора до міста Донець князь пішки добирався туди по заплавних дібровах лівим берегом Сіверського Дінця: «Іде пешь 11 ден до города Донца». За розрахунками радянського академіка Б. О. Рибакова за цей час вони подолали приблизно 165 кілометрів. Мала

швидкість пересування (всього лише 15 кілометрів на добу) легко пояснюється обережністю втікачів, їх бажанням не видати себе переслідувачам.

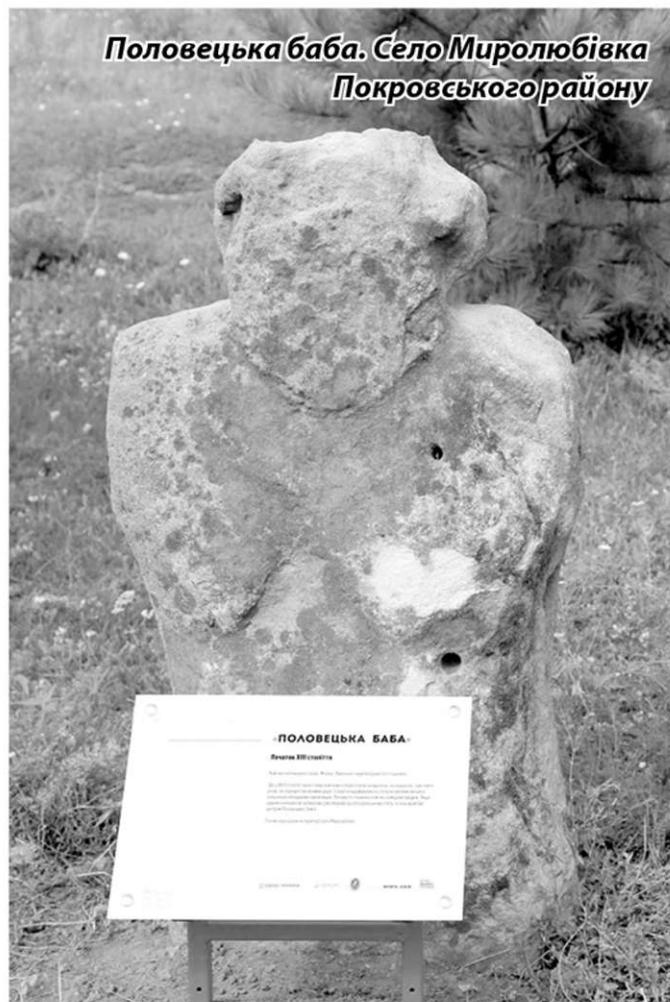
Використовуючи відому методику академіка Рибакова визначення можливого місця битви між половцями і дружиною князя Ігоря, можна визначити і ймовірний район, де князь Ігор перебував у полоні. Треба зробити акцент на той факт, що розрахунки місця можливого знаходження в полоні князя Ігоря на Казенному Торці ніяким чином не прив'язані до місця фатальної битви дружин русичів і полків Кончака і Гзака. Де б вона не відбулася: на річці Макатиха (басейн Казенного Торця) - варіант М.В. Сібільова або на Гнилуші (басейн річки Самара) - версія Б.О. Рибакова. Не вдаючись в подробиці розрахунків, є підстави стверджувати, що місцем полону Ігоря Святославовича був саме Казенний Торець (приблизно, десь між селищами Шахове Добропільського району і Новоекономічне Покровського району).

Найбільш привабливим для кочовища є район, розташований північніше селища Шахове. Це місце злиття Казенного Торця, Кривого Торця і Грузської (ліва притока Казенного Торця). На думку краснавців з міста Дружківка (місто розташоване на місці злиття річок Казенного Торця і Кривого Торця – правої притоки Казенного Торця) саме у межиріччі Торця і знаходився центр половецького держави. Саме тут провів 19 днів в полоні князь Ігор.

На підтвердження цих версій, існують кілька переконливих фактів і аргументів, які свідчать про перебування половців на берегах Казенного Торця. Саме половці залишили на нашій землі своїх ідолів - кам'яних баб. Ще в XVII столітті тисячі таких кам'яних статуй стояли на курганах, на вододілах, при злитті річок, на перехрестях великих доріг. Вони споруджувалися в степу на високих місцях в спеціально обладнаних святилищах. Половці їх ставили в пам'ять померлих предків і тільки на землях своїх постійних кочовищ. Ні в кого з дослідників не викликає сумніву,

**Район Казенного Торця
між Новоекономічним і Шаховим**

що кам'яні половецькі статуй - відгомони складних вірувань і обрядів, пов'язаних з культом предків. Якщо судити за кількістю залишених рукотворних ідолів в донецькому степу, а їх, за різними джерелами, налічувалося близько тисячі, то наш донецький край був центром Половецької Землі.

«В степных местах много находится насыпных могил и курганов, на которых еще и доныне стоят статуи, грубою работой иссеченные из самородного камня, по пояс врыты в землю. И изображают обеого пола человеческие лица больше в исполинской величине» (1788 рік).

Так в селі Миролюбівка Покровського району (село розташоване на правому березі Казенного Торця) - на височині (на в'їзді до села) аж до 60-х років минулого століття стояла половецька баба (була реальність її фізичного знищення, але завдяки зусиллям місцевих краєзнавців тепер вона встановлена в центрі села). З правого боку навпроти селища Новоекономічне в Казенный Торець впадає балка Заячий Яр. За розповідями старожилів в 50-ті роки минулого століття на схилах цієї балки ще стояли сім (!) кам'яних статуй. Всі вони потім були використані в якості будівельного матеріалу при будівництві моста через цю балку.

В селі Шахове Добропільського району (поселення розташоване на обох берегах річки) до 2005 року у дворі тракторної бригади стояли 2 жіночих половецьких кам'яних статуй. Їх, за словами місцевого населення, притягли з навколоїшніх полів неподалік від села. Подальша доля їх не відома.

В околицях селищ Гродівка (на лівому березі Казенного Торця) і Новоекономічне Покровського району, сел. Володимирівка Добропільського району і Торське Костянтинівського району (на правому березі Казенного Торця) розташовані могильні кургани кочівників Х-ХIII століть. В селі Володимирівка Добропільського району (це правий берег Казенного Торця) під час розкопок курганної групи Попов Яр - 2 було виявлено два половецьких похованні і нижня частина половецької кам'яної статуй.

Найпоширенішою знахідкою в могилах кочівників Х - XIII століть були залишки збрюї - вудила, стремена й кістяні окантовки сідел з високою передньою лукою. Крім кінської збрюї, у таких похованнях виявлено величезну кількість різновидної зброї (списи, шаблі, сагайдаки зі стрілами тощо).

Сліди перебування половців в нашому краї (мається на увазі Покровський район) виявлено на берегах річок Солона і Клебан-Бик, а також в околицях сіл Гришине, Сонцівка, Калинове та Миколаївка. У сусідньому Добропільському районі - в околицях сіл Юрівка, Завидове - Борзенко, Завидове - Кудашеве й Золотий Колодязь.

* * *

Мало хто з нас, переїжджаючи Казенний Торець, кинувши побіжний погляд на невигадливу річечку, на берегах якої безтурботно пасуться бички та корови, а на мілководді плескаються гуси, замислювався про те, що наш Тор був свідком втечі герой «Слова о полку Ігоревім» з половецького полону. Що колись води Казенного Торця поїли незліченні табуни одного з могутніх половецьких ханів. Можливо, стоячи на березі нашого Торця, володар Поля Половецького Кончак Отрокович обмірковував плани своїх майбутніх походів на Київську Русь.

ХРАНИТЕЛЬ ІСТОРІЇ

Ніна Авдієнко,
завідувачка краєзнавчим відділом музею

(Продовження. Початок в №1(05).)

В серпні 1944 р. музей відновлює діяльність і підпорядковується відділу освіти. Наказом завідувачого відділу освіти директором призначено вчителя Бородіна А.З. Для виявлення і повернення експонатів довоєнного музею міськрада видає Бородіну посвідчення з дозволом робити обхід квартир і установ. Посвідчення діяло з 12 серпня по 1 вересня 1944 р. Вдалося зібрати близько 25 експонатів з різних відділів довоєнного музею. Серед них була шабля сотника Судієнко. До 1946 р. був сформований колектив музею. Він складався з директора, ст. наукового співробітника, наукового співробітника і бухгалтера в одній особі, рахівника і сторожа. Для розміщення музею виділено кілька кімнат в піонерському клубі по вул. К.Лібкнешта, 30 (зараз вул. кн.Ігоря). В 1947 р. експозиція розміщувалася в чотирьох залах загальною площею 100кв.м., де експонувалося 270 експонатів, а всього фонди нараховували 308 експонатів . Крім основної своєї роботи - дослідження та вивчення історії краю, організацію виставок і т.д.- установа займалася і агітаційно-масовою роботою серед населення по проведенню весняно-польових робіт, виборчими справами. Так, в 1946 р. при музеї був розташований агітпункт однієї з виборчих дільниць по виборам до Верховної Ради СРСР. В обов'язки музейників входило і роз'яснення населенню рішень Пленумів ЦК ВКП (б).

З касових книг та книг обліку роботи музею можна довідатись, скільки коштів виділялось на придбання експонатів та роботу музею. Їх, як завжди, катастрофічно не вистачало і йшли, в основному, на виплату зарплатні, невеликі господарські витрати, відрядження та ін. Іноді незначні кошти виділялись на закупівлю експонатів, устаткування. Взимку за клад потерпав від холоду. З липня 1948 р. директором музею у зв'язку з переходом Бородіна на роботу в школу став Гришин П.С. – батько відомої в Новгород-Сіверському вчительки і поетеси Ніни Петрівни Осадчої. 6 червня 1949р. прийнято рішення райвиконкому Н-Сіверської райради про переведення музею на територію Спасо-Преображенського монастиря. Перехід відбувся у вересні того ж року. Музей було повернуто довоєнне приміщення. Досить драматичними для розвитку музею виявилися 1950-ті роки. Наказом Міністерства культури УРСР № 478 від 21 травня 1954 р. цілий ряд музеїв, в т.ч. і Н-Сіверський, припиняли свою діяльність як

музеї, «що не мають належних фондів для утворення експозицій і не відповідають у зв'язку з цим зростаючим потребам населення». Всі цінні експонати за актом від 2 червня 1954 р. передавалися до Сосницького і Чернігівського музеїв. Залишилося поза увагою прохання завідувача культпросвітвідділом Коваленко М.І. залишити рідкісні старовинні книги. Все наступне за цим десятиліття йшла наполеглива робота по відновлюванню музею. 9 квітня 1962 р. бюро Н-Сіверського РК КПУ приймає постанову про створення ініціативної групи в кількості двадцяти чоловік, яка б займалася відродженням музею на громадських засадах. До її складу ввійшли директори шкіл та установ міста, вчителі історії та географії, краєзнавці: В.Ю. Михайленко – директор 8-річної школи – керівник групи, Гришин П.С. – пенсіонер, Конопелько Д.Д. – вчитель історії СШ № 2, Сергійчик В.В. – вчитель історії СШ № 1, Луценко П.К. – пенсіонер, Кисіль О.К. – пенсіонер, Воловодов С.Г – директор Новгород-Сіверської дослідної станції по боротьбі з ерозією ґрунтів, Басос М.І. – директор побут комбінату, Бирюк А.Ф. – завідувачий відділом культури, Акулинський Д.Р. – начальник ЦСУ, Мануйленко - пенсіонер, Ходкевич Л.В. – вчитель географії СШ № 2.

Група через місцеву пресу та роз'яснювальну роботу серед населення доводила необхідність існування музею в древньому місті і розгорнула роботу по збору експонатів. Для розміщення експозицій виділялась одна кімната в піонерському клубі. Цією ж постановою передбачалося написати прохання до Міністерства культури УРСР про допомогу в поверненні експонатів із Сосницького і Чернігівського музеїв. 19 червня цього ж року виконком міськради пише прохання до Голови Президії Верховної Ради УРСР Коротченка Д.С. допо-можти у відновленні роботи історичного музею в місті. 12 жовтня 1964 р. Н-Сіверський

райвиконком приймає рішення : «Створити історико-краєзнавчий музей на громадських засадах при Н-Сіверській школі-інтернаті. Відкриття музею відбулося восени 1965 р. Він отримав кілька кімнат в приміщенні по вул. Комуністичній, 3 (зараз Замкова). Була створена громадська рада в кількості 20 осіб і розподілено обов'язки. До складу громадської ради музею ввійшли:

1. Гребенок М.П – голова громадської ради музею
2. Полієнко П.Г
3. Хоткевич Л.В.- зав. Відділом історії джовтневого періоду
4. Михайленко В.Ю. – заступник
5. Шелест Л.Я.- громадський директор музею
6. Горбач Г.С.
7. Ромченко В.В.
8. Золотоноша М.П.
9. Коломієць І.К. – заступник з наукової роботи
10. Янчук Л.Ю.
11. Бугаєнко І.Л. – зав.відділом природи
12. Чеканов В.Р. – заступник директора з господарської частини
13. Синайський Л.О.
14. Луценко П.К.
15. Довженко Н.І. – зав. Відділом історії радянського періоду.

16. Ільяшенко О.П

17. Плющ В.І – художник

18. Коваль

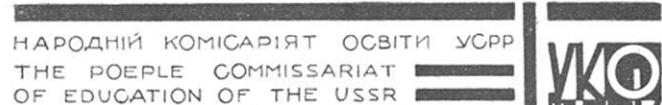
19. Стецюк А.Г.

Експозиція була типовою для тогочасних музеїв. Півтори тисячі експонатів, розміщені в трьох кімнатах, висвітлювали природу краю, доісторичний період, розвиток міста і краю від Середньовіччя до початку ХХ ст. Найбільший розділ присвячувався революції 1917 р. і соціалістичному будівництву.

Музей користувався популярністю серед населення міста і району, інших населених пунктів Радянського Союзу – Москви, Ленінграда, Києва, Чернігова, його відвідували науковці АН СРСР, викладачі і студенти Московського, Київського і Харківського університетів, співробітники наукової бібліотеки МДУ, робітники промислових центрів. 5 серпня 1968 р. Колегією Міністерства культури УРСР музею присвоєно звання «народного». В 1970 р. під час Всеосоюзного огляду музеїв за успіхи в науково-освітній роботі та патріотичному вихованні молоді був нагороджений Дипломом Міністерства культури СРСР. В 1972 р. в музеї нараховувалось понад 3 тис. експонатів, за час існування його відвідало 50 тис. туристів, проведено 600 екскурсій, прочитано 150 лекцій.

В 1975 р. музею присвоєно статус державного історико-краєзнавчого. У власність переходить весь будинок. Проводиться капітальний ремонт, розширюється експозиційна площа, де було розміщено близько двох тисяч експонатів. Експозиція займала сім залів і складалась з шести розділів: 1. Природа краю. 2. Археологія краю. 3. Історія древнього міста 4. Революція і громадянська війна в краї. 5. Велика Вітчизняна війна 6. Сучасний період. У фондосховищах зберігалось понад 7 тис. експонатів. На початок 1990-х років їх кількість збільшилася майже до 30-ти тисяч. Формуються колекції: нумізматична, етнографічна, речово-історична, археологічна, фото- і документальна групи. На поч. 1980-х років зроблено прибудову виставкової зали і майстерні художника. Розширюється штат. Крім посади директора, музей мав посади старшого і молодшого наукових співробітників, двох доглядачів, художника-оформлювача, техпрацівниці, опалювачів. З вересня 1990 р. розпочався новий етап у розвитку музеїної справи на Новгород-Сіверщині. За рішенням Чернігівського облвиконкому № 220 від 27 серпня 1990 р. в місті почав функціонувати державний історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім». Як відділ до його складу ввійшов і краєзнавчий музей.

За всю історію існування музею його директорами були: Гапеєв С.А. – з 1920 по 1934рр., Вернигор П.А. – з 1934 р. до вересня 1937р., Конопелько Д.Д. – в 1938-1939 рр., Ястребинська Л.М. – 1939-1941 рр, Бородін А.З. – серпень 1944 р.- липень 1948 р., Гришин П.С. – липень 1948 – червень 1954р., Шелест Л.Я. (ромадський директор) -1965 – 1966 рр., Варда Є.М. – 1966-1972 рр., Довженко М. І. – 1972-1973 рр., Даниленко Н.Т. – 1973-1976 рр., Кедун Г.К. – 1976 -1988 рр., Сугоняко М.М. – 1988-1990 рр.

УКРАЇНСЬКИЙ
КОМІТЕТ ОХОРОНИ
ПАМЯТНИКІВ
КУЛЬТУРИ
IV СЕРІЯ SERIES №1

С. ГАПЕЄВ
S. GAPEIEV

НОВГОРОДСІВЕРСЬКИЙ ЗАПОВІДНИК ПРОВІДНИК

THE NOVGOROD-SEVERSKE
RESERVATION
A GUIDE BOOK.

ЦЕРКВА ВАРВАРИ

Збудована, певно, в 80-х роках XVIII ст., бо в цокольному ярусі іконостаса в картуші вміщено запис: «Сооружися сей іконостас сицарською работою коштом асаула сотенного Максима Клювеского а іконописною здълана з общого всъх... дателей и прихожан... В 1788 году апрѣля 15 мастером сицарской мищанином новгородским Федором Свищухо а іконописною жителем ямпольским карнетом Григорием Шарыпю».

Церква Варвари належить до поширеного на Чернігівщині типу невеликих скромних тризрубних одноверхих церков з «кубічним» зрубом стін центральної дільниці; у вівтаря і бабинця зруби стін вдвое нижчі, ніж у центральній дільниці, а площа їх мало не у чотири рази менша плацу центра. Верх в церквах такого типу часом недорозвинutий. Грані першого залому в них іноді зразу переходят в маленький світловий ліхтар (саме такою є церква Варвари), або ж між зрубом стін і ліхтарем вставлено восьмерик, об'єм якого різко зменшений порівняно із зрубом стін (такою є, наприклад, церква в с. Чубковичах на Стародубівщині).

План церкви Варвари складається з трьох чотиригранників (південний і північний приділки добудовано згодом).

Вихідний розмір в побудові плану – довжина плану центральної дільниці. У чотиригранного центра ширина = апофемі рівностороннього трикутника з стороною = довжині чотиригранника. Вівтар в плані – чотирикутник: ширина його дорівнює $1/2$ діагоналі центра, а довжина = ширині його. Бабинець – також чотирикутник, довжина його (з обома стінками разом) = дорівнює довжині вівтаря, а ширина бабинця = його довжині.

Висота зрубу стін центральної дільниці дорівнює довжині плану дільниці. Починає переходити зруб у восьмигранник на висоті = півсумі довжині плану центру і вівтаря. Перший залом в розрізі має форму трапеції, з кутом нахилу бокових граней в 45° при основі. Заготовляється зруб залому центрального верху з допомогою шаблона-трапеції, у якої основа – довжина зрубу стін дільниці (вгорі), верхня

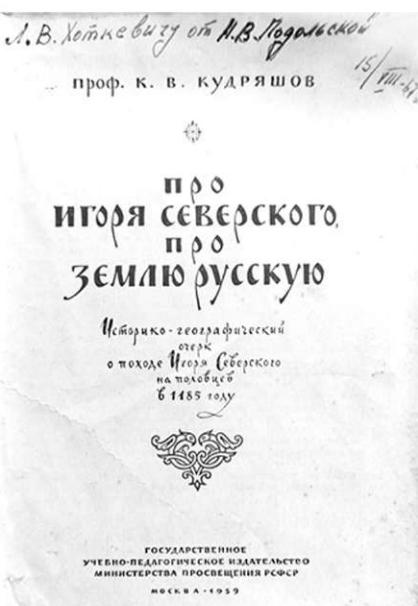
грань = $1/4$ основи і висота = $1/2$ повної довжини плану вівтаря. Світловий ліхтар – восьмигранна призма: довжина його = $1/4$ довжини зрубу стін дільниці (вгорі) і висота на товщину вінця більша довжини його. Прикриває ліхтар в інтер'єрі плоский плафон.

Внутрішня висота центральної дільниці = сумі довжини плану центра і бабинця. Вікна в зрубі стін центральної дільниці (верхній ярус) заложено на висоті = повній довжині плану вівтаря, а вікна в ліхтарі заложено над підлогою на висоті = діагоналі плану центра, а над верхнім вінцем зрубу стін на висоті = $1/2$ діагоналі плану вівтаря.

Висота зрубів вівтаря і бабинця = повній діагоналі плану вівтаря.

Дзвіниця над бабинцем надбудована в XIX ст.

**Підготувала до друку
Олена Радченко**

Науково-популярні читання «Нетлінне Слово» - вже незмінна традиція Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім». Через карантин цьогорічний захід відбувся з обмеженою кількістю осіб. Окрім доповідей наукових співробітників та гостей відбулася ще й неочікувана зустріч. До музею завітав Микола Шкарабура.

У наукових колах Миколу Григоровича знають як доцента, кандидата технічних наук, академіка, дійсного члена Академії будівництва України, активного участника міжнародних науково-технічних виставок, конференцій, симпозіумів. Разом з тим він – творча особистість: багато років поспіль пише вірші і має у власному літературному доробку не одну збірку поезій. Цікаво й те, що Микола Григорович особливо бачить і відчуває давньоруський твір «Слово о полку Ігоревім». Свої роздуми над славетною пам'яткою втілив у праці «Актуальність безсмертного «Слова». Приємно для музейників несподіванкою були дарунки науковця – два видання (1961р., 1959р.), які знайдуть належне місце у фондах нашого музею.

Висловлюємо щиру вдячність М.Г. Шкарабурі за візит, за чудову несподівану зустріч і за цікавий дарунок. Бажаємо творчого натхнення та сподіваємося й на подальшу співпрацю.

ВТРАЧЕНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД «СЛОВА» ПОЕТА ДМИТРА ЗАГУЛА

Кривич Світлана,
молодший науковий
співробітник відділу
давньоруської
літератури

Народився майбутній поет Дмитро Юрійович Загул 28 серпня 1890 року в селі Мілієві Чернівецької області. Родина жила дуже бідно. Батько Дмитра був не-письменний, але умів розповідати різні життєві історії, грав на флюярі. Взимку їх затишна оселя збирала чимало гостей, вели розмови про героїчне минуле України, про важке тодішнє життя. А малий Дмитро з цікавістю слухав. Мати Сафта й сестра Марія співали багато народних пісень. Тому, взявши за приклад коломийки, Дмитро почав складати перші власні пісні.

Сестра Марія навчила його читати. В школі хлопчищко вчився старанно, рано зацікавився художньою літературою – творами Миколи Гоголя, Пантелеймона Куліша, Івана Франка.

1902 року помер батько Дмитра і жити стало скруто. На те, що дитина талановита, звернув увагу директор школи і відправив його навчатися до Чернівецької класичної гімназії. Там, Дмитро переклав на українську мову другу пісню «Енейди» Вергілія, кілька Горациевих сатир та «Пісні про дзвін» Ф.Шиллера. Для того, щоб були кошти на життя, гімназист Дмитро почав заробляти репетиторством.

З 1912 року працює у чернівецьких газетах «Нова Буковина» та «Народний голос», де й друкує свої вірші. В ранніх творах Загула відчувається помітний вплив модерністів. У 1913 році в Чернівцях вийшла перша книжечка поета «Мережка».

Далі вступає на історико-філологічний факультет Чернівецького університету, але навчання було призупинено, розпочалася війна. 1915 року, коли російські війська відступали з Буковини, його було взято заручником і відправлено до Нижнього Новгорода. Проживаючи в цьому місті, одружився. Згодом перейхав до Одеси, а потім — до Києва. Довелося Загулу пробувати себе в різних професіях: був бухгалтером, санітаром, учителем, редактором.

Після закінчення громадянської війни в Україні, Дмитро Юрійович активно бере участь у громадському житті, проводить культурно-освітню роботу.

Працює викладачем літератури на педагогічних курсах у містечку Ставище. З вересня 1922 року вчителює, а потім стає директором школи села Саварка. А вже через рік переїжджає до Києва на посаду редактора сценарного відділу «Українському фільму», а згодом займає посаду наукового працівника Академії наук.

Підготував українською мовою переклад «Слово о полку Ігоревім». Це видання було б для шкіл та студентів. Але в зв'язку з війною, рукопис був переданий в приватні руки та загублений. Уривки перекладу, які залишилися, Загул все ж таки додав в свій збірник «Поетика» в 1923 році. Вони дають можливість зрозуміти, що автор намагався з точністю відтворити оригінал «Слова» за допомогою інструментів української мови. Письменник повністю відмовився від рифми в рядках і зберіг вільний інтонаційний ритм. В лексично-стилістичному відношенні переклад орієнтований на радикальну українізацію.

В статті «Дмитро Загул та його український переклад «Слово о полку Ігоревім», Надії Степанівні Подоляко, кандидата наук із соціальних комунікацій Сумського державного університету, є дуже важлива інформація з Центрального державного архіву вищих органів влади і управління. Там зберігаються документи - «угода № 10 м. Київ 4 липня 1919 р. між Всеукраїнським видавництвом при Ц.В.К. з одного боку та Дмитром Юрійовичем Загулою з іншого укладено цю угоду про видання його книги українською мовою книги «Слово о полку Ігоревім» на наступних умовах: 1) Дм. Загула продає Всеукраїнському видавництву при Ц.В.К. переклад вказаної книги з правом для Всеукраїнського видавництва видати її в одному виданні у кількості п'ятдесяти тисяч примірників. 2) Всеукраїнське видавництво виплачує Дм. Загулу за друкований аркуш перекладу по дві тисячі рублів. 3) Із загальної суми відповідно вісім тисяч рублів Всеукраїнське видавництво видає йому при укладанні цього договору викреслено «а також у розмірі» повністю у розмірі вісім тисяч рублів: за надання перших аркушів — рублів, а суми, що залишаються, за остаточного пред'явлення. 4) У разі не надання — перекладу до — угоди ця вважається анульованою і всі отримані гроші повертаються Всеукраїнському видавництву. [Далі від руки] Цю угоду укладено на підставі плану видавництва, затвердженого комісією Всевидаву на підставі технічних підрахунків оригіналу російською мовою, у якому воно має 4 друкованих

аркуші. На підставі тимчасових ставок оплати авторського гонорару. [Далі підписи]. Про те, що гроші були отримані Д. Загулом, свідчить документ «Відомість виплат за угодами», датована 7 липня 1919 р.

Відомо також, що Дмитро Загул брав участь у написанні кіносценарю за сюжетом «Слова». У 1926–1927 рр. було на вітві розпочато роботу над фільмом.

1933 рік трагічний на своїй події. Поета як члена літературної організації «Західна Україна» обвинуватили в націоналізмі й засудили до 10 років таборів. Покарання письменник відбував у Забайкаллі, на залізничній станції Урульга. Навіть будучи ув'язненим, не полишив писати. Був призначений редактором газети «Строитель БАМа».

Відбувши 1943 року визначений строк, просив законного звільнення, але йому, як і іншим, відповіли відмовою, до «особливого розпорядження» вони «сидитимуть» далі. Після новин про можливе довічне ув'язнення Загул занепав духом, на важких роботах фізично ослаб і помер від паралічу серця влітку 1944 року на Колімі, в одному з таборів між Магаданом і Ягодним.

За часів радянської влади діяльність репресованих письменників залишалася майже невідомою або під забороною. Тому про внесок Дмитра Загула у розвиток української культури заговорили лише з кінця 80-х років ХХ століття. Так, спадщина поета ще й досі залишається не до кінця вивченою. А особливо це стосується українського перекладу «Слова о полку Ігоревім», історія рукопису якого на сьогодні є невідомою.

ДО 115-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ В. І. СТЕЛЕЦЬКОГО

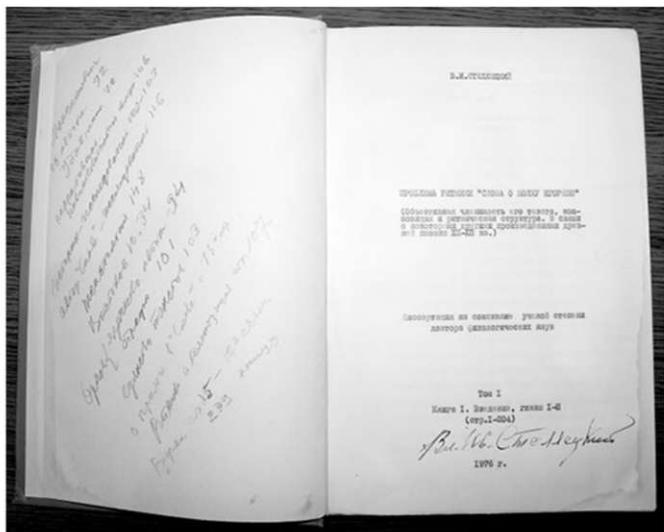
Алла Ковалюк, молодший науковий співробітник відділу фондів

7 квітня 2020 року виповнилось би 115 років доктору філологічних наук, літературознавцю, досліднику і перекладачу «Слова о полку Ігоревім» Володимиру Івановичу Стелецькому.

Він багато років вивчав пам'ятку давньоруської літератури. Прагнув дати читачеві продуманий цілісний і наукою обґрунтovanий аналіз відомостей про «Слово...»

Народився В. Стелецький в 1905 р. у Херсоні, в сім'ї земського лікаря. У 1927 році закінчив у Москві Тимірязєвську академію, потім, у 1933 р., відділення західно-європейських мов 2-го МДУ. З 1940 по 1950 р. викладав філологічні дисципліни у різних вузах.

У 1946 році Стелецький захистив кандидатську дисертацію «Проблема художественного перевода «Слова о полку Игореве». В своєму дослідженні науковець зробив літературознавчий аналіз усіх перекладів російською, що були на той час, класифікував їх. Взагалі, проблема ритмічного перекладу пам'ятки стала основною у подаль-

ших наукових дослідженнях та докторській дисертації Стелецького, яку він захистив у 1981 році. Володимир Іванович намагався зрозуміти оригінальний авторський задум ритміко-сintаксичної структури «Слово...» Науковець був одним з найкращих перекладачів давньоруського твору (перший переклад 1944 р.; 1950 р. – другий). Йому також належить прозайчний переклад «Слово...» (видання 1965 р. і 1986 р.)

25 грудня 1993 року фонди музею «Слово о полку Ігоревім» поповнилися архівом В.І.Стелецького, який передав в дар науковий співробітник О.М.Поляков. Архів складається з 467-ми предметів. Це і рукописи В.Стелецького, його дисертація (9 томів, поділяється на 5 глав і висновки), архівні довідки, світlinи, телеграми, листівки, зошити з перекладами віршів Г.Гейне і Т.Г.Шевченка тощо.

Архів В.І.Стелецького – унікальне джерело для вивчення ритміки та мови давньоруської пам'ятки, яке потребує детального наукового опрацювання.

У планах нашого музею зробити виставку архіву дослідника і надати можливість відвідувачам побачити це зібрання.

**Стелецький
Володимир
Іванович**

Засновники: Чернігівська обласна рада КЗ Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім»
Свідоцтво про реєстрацію: ЧГ №662-311Р від 9.01.2019 р.

Адреса редакції: 16000, Чернігівська область, м.Новгород-Сіверський,

вул. Пушкіна, 1

e-mail: slovo@cg.ukrtelecom.net

Електронна версія на сайті - ns-narlovo.org.ua

Наклад - 300 примірників. Замовлення № 656

Друк: ТОВ «Мега-Мікс», 69000 м. Запоріжжя, вул. Перемоги, 95/43. Тел. (061) 222-73-41(42)

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів). За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори).

«Новгород-Сіверські старожитності»

Редакційна колегія:

Олена Матюк Олена Радченко

Ніна Авдієнко Ірина Лобачова

Світлана Дубовець Наталія Коврижко

Віталій Шкребінь

Розповсюджується безкоштовно

Редакція газети «Новгород-Сіверські старожитності» запрошує до співпраці краєзнавців, науковців, істориків, літераторів.